

ՔՍԱՆԻՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Տարեկան գինը 10 բուրձի կէս տարվան 6 բուրձի.
Առանձին համարները 5 կոպէկով.

Թիֆլիսում գրվում են միմյան խմբագրատան մէջ.

Մեր հասցէն. Тифлисъ, Редакция «Мшакъ».
Կամ Tiflis, Rédaction «Mschak».
Տ է Լ Է Ք օ Ն № 253.

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(բացի կիրակի եւ աօն օրերէն).

Թայտարարութիւն ընդունվում է առանձին լեզուով.

Թայտարարութիւնների համար վճարում են
իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ.
Տ է Լ Է Ք օ Ն № 253.

ՀԻՄՆԱԳԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Մ Ա Մ Ո Ւ Լ

Վարդիներն էլ ունեն ինտելիգենցիայի մի
մեծամասնութիւն, որ կարող է հայ ինտելի-
գենցիայի հարազատ կէսը համարվել: Վերջ
ամսագրի վերջին համարում «Վրաց կենսաբի-
ւոլոգիական ինտելիգենցիայի» յօդուածի մէջ գտնուե-
լիք մի շատ հետաքրքրական նամակ, որ
գրել է մի զարգացած տիկին, որը ինչպէս
ասում է «Մուրճի» յօդուածագիր պ. Տ. Փի-
րուսեան, հանդիսանում է «ինտելիգենցիայի
հազարի մեծամասնութեան սրտի թարգման»,
բարձր գիշեր ունեցող, լուսաւորված տիկին:
Հարց է դրված. ինչ արժէք ունի տանիքնե-
րորդ դարի վրաց գրականութիւնը, ինչ է
պատում նրան եւ ինչպիսի ապագայ է ցան-
կալի նրա համար: Եւ ահա վրաց ինտելիգեն-
ցիայի «հազարի մեծամասնութեան սրտի
թարգման» տիկինը այսպէս է պատասխանում
այդ հարցերին.

«Թէպէս եւ իմ կողմից մեծ համարձակու-
թիւն է կարծիք յայտնել այն առարկայի
մասին, որ, պէտք է խոստովանեմ, համա-
րեալ բոլորովին անմասնօթ է ինձ, բայց եւ
այնպէս, պէտք է կատարեմ ձեր խնդրքը,
յարգելի պարտն ես, ի դժբաղդութիւն եւ յա-
մօթ իմ, քիչ եմ ծանօթ վրաց գրականու-
թեան հետ եւ անկեղծ խոսելով, ցանկու-
թիւն էլ չունեմ նրան ճանաչելու: Եւ չու-
նեմ ցանկութիւն այն պատճառով, որ այդ
գրականութիւնը անկարող է դոնացում տալ
մտքիս Մեր գրականութիւնը շատ աղքատ
ու անհետաքրքիր է այն անձերի համար,
որոնք ունեն արթուն բանականութիւն եւ
սովորելու անյաղ ծայրաւ... Մեր գրականու-
թիւնը կենսաբիւոլոգի մի մաս... Սովորելու զօ-
րեղ տենչը, որ այրում է փոփոխում է այժմ
այն ամեն մարդկանց, որոնց մէջ զարթել
է փոքր իր շատ բանականութիւնը, ամե-
նեւ գիտնականութիւնը, որ այժմ գրական-
ութիւնն է: Այն մի քանի օգտակարներ, որ
ուրախ-ուրախ հանդէս են գալիս տեղ-տեղ
այդ հազարի անապատում, իրօք իրենցին,
հարաւորակիցին, ծաղկածաղկին, Օրբելիանին,
Ա. Երեմիային, Ղազարէյը—այնքան հա-
րուստ չեն ջրով ու ստուերով, որպէս զի
այնտեղ հանդիսատէս առնէ, ծորաւր կոտրէ եւ
ոյժ ժողովէ երազայի եւ ներդրութիւնի թու-
լայած ճանապարհորդը: Վրաց գրականու-
թիւնը, կրկնում եմ, յետ մնաց է այժմ
միայն պատմական ու հնագիտական հետա-
քրքրութիւն է ներկայացնում: Վրաց գրա-

կանութիւնը աղքատ է, որովհետեւ կարգա-
ցող չունի, եւ կարգադրող չունի—որովհետեւ
աղքատ է: Այսպէս, յարգելի պարտն, ինչ-
պէս տեսնում էք, ես վրաց գրականութեան
երկրպագուն չեմ, թէպէտ եւ կը ցանկալի
ինչիւն այդպիսին: Այդ պատճառով մի զարմա-
նաք եթէ ես ձեր այն հարցին՝ թէ «ինչ
ապագայ է սպասում վրաց գրականութեա-
նը»—մի այսպիսի հարց առաջարկեմ. ինչ է
սպասում արդեօք թուրքախառն ծնողների
այն զաւակին, որ մեծանում է մոթ եւ
խոնավ նկուղում, բարձր թողի եղած եւ
մոռացված ամենքից: Այդ հարցը կարող է
ունենալ միայն մի պատասխան, ի հարկէ
մահ, բայց դանդաղ թէ արագ վրա հանող
մի մահ—այս է հիմա գիտաւոր հարցը: Բանը
նրանումն է, թէ որքան ժամանակ կարող է
պահպանել մեր գրականութեան շունչը այն
բարեգործ բժիշկը, որ վրացի գրող է կոչ-
վում: Երբ վերջ կը տրվի արդեօք մեր
գրականութեան հոգեվարքին—ներկայ թէ
եկող քսանը մէկերորդ դարում: Ինձ թւում
է, թէ այդ բաղձատանջ երկխոս աւելի շուտ
կը տայ հոգին, որովհետեւ չափից դուրս
մոթն է նրա բնական նկուղը եւ հանձարի
ու տաղանդի ոչ մի չողք չէ լուսաւորում
ու տաքայնում նրան իր կենդանատու ոչ-
ժով: Մի հանձար միայն կարող է յարու-
թիւն տալ մեզ, եթէ միայն ժամանակին
ծնվի զաւակ, ապա թէ ոչ, նա կարող է գուցէ
այնպիսի մի ժամանակ երեւալ, երբ նրան
հանդիպի միայն մի լուս գեղեցկում, որտեղ
վրացերէն արտասանված խօսքը այլ եւս ոչ
որքին հասկանալի չի լինի: Մտքը վրացի
ընտանիքը, մտքը ուսումնասիրող, որ տեղե-
րից դուրս են գալիս մեր ապագայ մայրերն
ու գործիչները, դուք կը գտնէք մարդու
սիրտը տակն ու վրա անող պատասխանը
այն հարցի՝ թէ մնացել են արդեօք դեռ եւս
այնպիսի մի մարդ, եւ եթէ այսօր կարելի
է գտնել դեռ եւս որ եւ է անկեղծում սգի
չոր հագած ու այտերը չանցնող, իր բախ-
տը ողբացող վրացի մարդ,—բաներորդ
դարի վերջը, իմ կարծիքով, այդպիսի վրա-
ցին հնագիտական հազարադար իրերից մէկը
կը դառնայ... Մի այսպիսի ժամանակ մտադ-
կանը անտարբերութիւնն ու ստանդարտը
նչ հասկանալի է եւ ոչ էլ տանիքի: Դեռ
մնաց կարող ենք ապրել, բայց բուն կեր-
պով սպասում ենք մեզ, զօռով անգամայն
ենք չինում մեզ: Նայենք մեր չորջրը եւ
ամենայն տեղ կը տեսնենք, որ ճանապար-
հորդները այնքան աւելի ապաւինում են խա-
րիսխի ոյժին, որքան նաւը դէպի ծով խո-
րեն է քաշվում: Մի ժողովրդի փրկիչ խա-
րիսխը գեղարուեստն ու գիտութիւնն են եւ
որպիսի այդ խարիսխը գոյութիւն ունի, ոչ
մի ազգ չի կանգնի, ինչքան էլ փոթորիկը
կատաղի: Այդ է իմ հաւատը, միայն չը գի-

ՄԱՐԻՍՍ ԷԼԶԻԵԱՆԻ

ողբալի մահը: Թուրքախառնութիւնը կատարվելու է շաբաթ, ժամի 10-ին, իսկ ամբի-
ջը կը լինի ուրբաթ երեկոյեան: Վէրա, Ուղեւորայ փողոց, № 3, սեփական տանից
դէպի Զրկինեց եկեղեցին

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Մամուլը կարող էր նպատակ.—ՆԵՐՔԻՆ
ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Մամուլ. Ռուսաց թատրոն.
Նամակ եկատերինդարից. Նամակ Խմբագրու-
թեան. Ներքին լուրեր.—ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ.
Նամակ Գերմանիայից. Արտաքին լու-
րեր.—ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ.—ԹԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ-
ՆԵՐ.—ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Մի համակրելի ձեռ-
նարկութիւն:

ՄԱՄՈՒԼԻ ԿԱՐՈՂ ԷՐ ՆՊԱՍՏԵԼ

Այն բոլոր անձինք, որոնք նկարագրում
են նոր ապարէզ դուրս եկած ազգերի
առաջադիմութեան փորձերը, առանձնա-
պէս շեշտում են այն կարեւոր դերի վրա,
որ կատարել է մամուլը այդ երկիրնե-
րում: Եւստիան, որ վերջին տասնեակ
տարիներում ցոյց տուեց այնպիսի մեծ
բաղաւաղութեան ոյժ եւ կորով, ունի
ներկայումս երկու հազար պարբերական
հրատարակութիւն, որոնք տարածվում են
մեծ բանակութեամբ, այն է, տարեկան
9½ միլիոն օրինակ: Մամուլը ընդարձակ
զարգացում է ստացել Աւստրալիայում,
Հարաւային Աֆրիկայում, Բալթիկեան պե-
տութիւնների մէջ եւ մեծամասն նպատ-
տում է այդ երկրներին առաջադիմու-
թեան գործին: Մենք չենք խօսում մեծ
պետութիւնների մասին, որտեղ մամուլի
կատարած դերը շատ նշանաւոր է եւ ծան-
րակշիռ:

Մակայն որպէս զի մամուլը կարող լինի
կատարել իր վրա դրած յոյսերը, անհրա-
ժեշտ է, որ նա կարողութիւն ունենայ
լիակատար կերպով արտայայտել ազգայնա-

կութեան կարիքները եւ նրա բոլոր խոհ-
րդ, տենչանքները: Երբ որ մամուլը կը
դառնայ իր ժողովրդի հարազատ բերանը,
նրա ցուերի ու հոգեւոր անկեղծ արտա-
յայտողը, այն ժամանակ ապագական
խօսքը կը դառնայ գործն ույժ, որը առաջ
կը բերէ բարեփոխութիւններ կենսաբի-
ւոլոգի:

Մակայն, զգալիորաբար, այնպիսի երկիր-
ներ, ինչպէս են մեր հարեան Պարսկա-
ստանը, Աֆղանիստանը, Թիւրքիան, որոնք
կարօտ են զարգացման եւ պէտք է մեծ
ջանքեր գործ դնեն, որպէս զի ընկնեն
զարգացողութեան ճանապարհի վրա,
ոչ միայն չեն խախտուում գրական խօսքը
իրանց երկիրներում, այլ եւ բազմաթիւ խո-
ղովրդներ են յարուցանում այն թերթի-
րի դէմ, որոնք փորձում են գործել այդ
երկիրներում: Մամուլը կարող էր նրանց
այդ անխելարական շարուստ ներթ տե-
ղելութիւն ունենալու իրերի փնտրի մա-
սին եւ նպաստել պարզելու այն միջոցները,
որոնցով կարելի է առաջ տանել այդ
երկիրները. բայց նա դատապարտված է ան-
գործութեան եւ կամ շնորհիւ ծանր պայ-
պանների, նա կատարում է մի խղճալի
եւ նոյն իսկ ապկար դեր:

Մեր հարեան երկիրները պէտք է վեր-
ջապէս ըմբռնեն, որ իրանց դարեւոր ան-
շարժութեամբ նրանք միայն աւելի եւ աւե-
լի մօտենում են իրանց կորուստին, միե-
նոյն ժամանակ մի աւելորդ ծանրութիւն
դառնալով այն ազգերի համար, որոնցով
նրանք ջրծաղկավորված են: Արդեօք մեր
դարի ոգին կը սթափանցէ նրանց:

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՄԻ ՀԱՄԱԿՐԵՆԻ ԶԵՆՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆ
(Նամակ Բագուից)

Որքան տխրալի է մասնացոյց անել այն
հանգամանքի վրա, որ մեր գիւղերի երիտա-
սարդներից շատերը, պանդխտութեան ցուպը
ձեռքերին, կիսամաշ տրեխները ոտներին,
համալ սփռոցի մէջ կապած պաշարը մէջքե-
րին, մաքուր սրտով եւ առողջ մարմնով ուղե-
ւորվում են դէպի նաւթային աշխարհը այն
մտքով, որ կուշ ու ձիւք անկողի, մուր կուշ տա-
լով, սեւ քրտինք թափելով ապահովեն ընտա-
նիքի ապրուստը, բայց չուտով զոհ են դառ-
նում մեքենայի, հիւանդանոցում հոյակապ ապ-
րանքներում փարթում կենքի քաղցրութիւն-
ները վախելով միլիոնաւորների գործարանների
զարդաւոր ու կեղծոտ բնակարաններում եւ կամ
ընկղմվելով Բագուի ապականված մթնոլորտի
մէջ, վարակվում վնասեղան ախտերով, պատ-
ճառ լինելով ընտանիքի քայքայման եւ անմեղ
զաւակների ներկայ ու ապագայ դժբաղդու-
թեան,—այնքան աւելի ուրախալի պիտի հա-
մարենք այն երեւոյթի, որ ինքնաճանաչու-
թեան եւ բարոյական ինքնապաշտպանութեան
զաղափարը սկսում է, թէեւ դանդաղ քայլե-
րով, առաջ գնալ գիւղացի երիտասարդների մի
քանիսի մէջ:

Տարիների ընթացքում գիւղացին ընտելացել
է այն մի քանի տղիք սովորութիւններին եւ
անհիմն գործողութիւններին, որոնք կրթված
մարդու միայն գայտըմբ եւ իրաւացի բողոքն
են յարուցանում: Վախաւորութիւնը, անչափա-
հասներ պատել, տղէտ քահանաների ձեռնա-
գրութիւնը, հարկահանի մտրակի պտտոցը,
դանազան պաշտօնեայ անձնաւորութիւնների
բազմատեսակ կաշառակերութիւնը, իշուցների
ամենաբնական տեսակները,—այս ամենը գիւ-
ղացու համար, առանց նրա տրտունջը զար-
թեցնելու, ընական երեւոյթներ են: Բայց երբ
գիւղացին ապրում է քաղաքում մի քանի տարի,
ծանօթանում է քաղաքի կենսաբիւոլոգի ու պայման-
ների հետ եւ, վերջապէս, համոզվում է, որ
գիւղում տիրող երեւոյթները քաղաքում ան-
ցել են աւանդութիւնների շարքը, այն ժամա-
նակ նա կարծես ձգտում է զինել մարդը եւ
պիտանի անգամ իր հասարակութեան:

Ուրախութեամբ եւ առանձին համակրու-
թեամբ այստեղ արձանագրում եմ մի նոր տե-
սակ ընկերութեան կազմակերպումը, որ կայա-
ցաւ Զանգեզուրի Շաղաթ գիւղի մի խումբ ե-
րիտասարդների մէջ, որոնք Բագուի գրասե-
նակների ծառաներ են եւ նաւթային գործա-
րանների բանւորներ: Ընկերութեան պայմա-
նաթուղթը, հանդերձ անդամների ստորագրու-
թիւններով, օրերս կը հաստատվի նօտարի
ձեռքով եւ այդ օրից ընկերութիւնը կը սկսէ
իր գործունէութիւնը:

Պայմանաթղթի գլխաւոր կէտերը հետեւեալն
են. 1. Ընկերութիւնը գտնվում է Բագուում եւ

կառավարվում է երկու անդամներով, որոնք
կունենան հաւատարմագրեր: 2. Անդամներ ըն-
դունվում են միայն գիւղացիներ, որոնք զբա-
ղւում են թէ Բագուում, Բալթիկեան եւ թէ
գիւղերում: 3) Իւրաքանչիւր անգամ մտցնում է
պետական գանձարանը կամ բանկը կառավա-
րիչների միջոցով ամսական հինգ բուլղի շա-
րունակ 5 տարի, որպէս զի անդամավարը
հաւասարվի 300 բուլղու առանց տոկոսի: 4)
Եթէ անդամը մինչեւ երեք տարին լրանալը
ժամանակին չը մտցնէ սահմանած գումա-
րը, զրկվում է մինչեւ այդ օրը անցրած
գումարից յօդուած ընկերութեան Իսկ եթէ
երեք տարին անցնելուց յետոյ կամենայ յետ
ստանալ իր փողերը, զրկվում է տոկոսներից:
5) Նօրիաւորութիւնները միացվում են մայր
գումարին: Հինգ տարուց յետոյ մայր գումա-
րի մի մասը գրվում է գիւղում գտնվող եր-
կու կամ մի քանի անդամների իրաւունքի
տակ, որպէս զի այդ գումարով գիւղում բացվի
խանութ գիւղացիներին մատակարարելու ան-
հրաժեշտ պիտոյքներ այն գնելով, որոնք գո-
յութիւն ունեն քաղաքներում: Գումարի մի մասը
յատկացվում է բաժանել առանց տոկոսի այն
աղքատ գիւղացիներին, որոնք ժամանակին
փող չեն գտնում արքունի հարկերը վճարելու,
եւ կամ չնչին տոկոսով նրանց, որոնք փողի
կարիք են զգում: 6) Տոկոսների մի մասը
գործադրվում է հայրենի գիւղի եկեղեցին
բարեկարգելու, աղբիւր չինելու, ճանապարհ-
ներ հարթելու, էփանագին գրքեր եւ
լրագիրներ բերել տալու ուսումնասիրանի հա-

մար եւ գիւղի ուրիշ պէտքերը հոգալու նպա-
տակով: 7) Մայր գումարի մի մասը կը տրվի
ուրիշ քաղաքներում եւ աւաններում ապրող
անդամներին, որոնք կը պարագլեն բողոքի, չոր
մրգեղէնի կամ մի այլ գիւղի առեւտրով եւ
օգուտը կը յատկացվի գիւղի ամենաջաւոր
ընտանիքներին, այրիներին, որբերին: 8) Ու-
րիշ գիւղացի անդամներին տրվում է օգուտի
համապատասխան մասը, բայց գերազանցել է,
որ անդամներ ընդունվին մի եւ նոյն կամ հա-
րեան հասարակութիւններին: 9) Անդամները
իրանց մտքած գումարի համար երբեք տոկոս
չեն ստանում, այլ բաւականանում են այն բա-
րոյական վեճած գաղափարով, որ աղատում են
հայրենի գիւղը չքաւորութիւնից, կեղեքիչնե-
րից, նպաստում մտաւոր զարգացման եւ դը-
նում գիւղացուն այն ճանապարհի վրա, որից
նա վաղուց է չեղվել:

Այդ, կաւեղացիները եւ մենք, այս այն եր-
կար, բայց ուղիղ ճանապարհն է, որը բաց կան-
գիւղացու համար բարօրութեան եւ ապահով
կենսաբիւոլոգիայի, որոնք փակված են մեր ին-
տելիգենցիայի ամուր կողպէքով:

Աւելորդ է ասել, թէ որպիսի օգուտ հասց-
րած կը լինէին այսպիսի ընկերութիւններ մեր
քաղաքի, խաւարի տղիքի մէջ իրված, գիւ-
ղերին:

Կը ցանկանք այս նոր ընկերութեան առա-
ջիկայ արդիւնաւէտ ապարիզում կատարեալ
աշխույթներ:

Եփր. Մէլիք-Շահնազարեան

տեմ թէ արդեօք այդպիսի մի հաւատ ինձ, իբրեւ վրացուհու, դէպի յոյս կը տանի, թէ յուսահատութիւն Գիտեմ միայն, որ ներկայ քանակորդ դարը այն սփիւնքն է, որ իր ստոր եւ անդուր ձայնով մեզ ասում է. «Գուշակիր ինձ, ապա թէ ոչ կը կանամ քեզ»:

Ուրեմն, վրաց ազգն էլ կարող է պարծնել, որ ունի մի լավան, վեհափառ ինտելիգենցիա, որ իր անտարբերութիւնը դէպի մայրենի գրականութիւնը բացատրում է շատ ողորմելի, կատարելապէս խղճալի պատճառաբանութիւններով: «Ինտելիգենցիայի ահագին մեծամասնութեան սրտի թարգման» հանդիսացող յարգելի տիկինը խոստովանում է, որ ինքը չէ ծանալում իր մայրենի գրականութիւնը եւ ցանկութիւն էլ չունի ծանալելու: Ինչու.— Պատրաստ է ստեղծողի պատասխանը. որովհետեւ, ասում է, հանճարներ չը կան այդ գրականութեան մէջ: Ինտելիգենցիան այրվում, փոթովում է սովորելու տենչից, բայց մայրենի գրականութիւնը բաւականութիւն չէ տալիս նրան. ապա ուրեմն, հարկաւոր չէ այդ գրականութիւնը, նա դատաւարտված է մահվան, նա ապագայ չունի, նոյն իսկ հարիւր տարվայ ապագայ Ապրիլ կարելի է հարցը այսքան թեթեւութեամբ, այսպիսի հեշտութեամբ լուծելու եղանակից: Կարծես այդ գոռոզ ինտելիգենցիան, որ գիտէ իր օտարանդութիւնը ոսկեգոծիկ գեղեցիկ ֆրազների մէջ, ամեն օր միայն եւ միմիայն հանճարների հետ զործ ունի, կարծես աշխարհի վրա գոյութիւն ունի մի այնպիսի ազգ, որի գրականութեան մէջ միայն Տօլստօյներ, Զօլաններ, Իրսէններ են գործում: Կարծես «Нива» շաբաթաթերթը, որ տարածվում է հարիւր հազար օրինակներով, հանճարների ձեռքով է խմբագրվում, իսկ, օրինակ, մի «Вѣстникъ Европы», որ հազիւ 7—10 հազար բաժանորդ ունի, գրական տափակութիւնների ձեռքով է հրատարակվում: Ոչ միայն հանճարների, այլ նոյն իսկ մի հասարակ գրական շիտակութեան, ազնուութեան հետ սիրելի գործ ունի «Новое Время» լրագիրը, բայց նա տարածվում է ահագին քանակութեամբ եւ վրացի թէ հայ ինտելիգենտի սեղանի վրա այդ գրական խաղաղասկ թարգմանարան է բազմում, բայց ոչ մայրենի լեզուով հրատարակող լրագիրը չարքանում պէտք էր պատճառը եւ մեծամիտ ինտելիգենտը պատասխանում է, թէ ուսու գրական քանակութեան աստատ նիւթ է տալիս: Այսպէս եւ գեղարուեստական գրականութեան վերաբերմամբ. ուսուց, գերմանական, անգլիական, իտալական, ֆրանսիական գրականութիւնների մէջ հանճար հանճարի ետեւից չէ դուրս գալիս. վաղուց է ինչ Գէօթեններ, Վիկտոր-Հիւգօներ, Դիկենսներ չեն ծնվում: Եւ հաւատարմաբար լինե՞ք, որ այդ հեղինակները չեն ինտելիգենցիայի համար այն աղբիւրները, որոնցից նա իր ծարաւն է յագեցնում: Հակառակ դէպքում պէտք էր պատճառ, որ հանճարների գրութեան վերաբերմամբ ահագին պահանջ կայ եւ, օրինակ, Գէօթեն պիտի տարէ՞ր մի քանի անգամ հրատարակվի, մինչդեռ դառն իրողութիւն է, որ հանճարների գործերը ամենից ծանր ծախսով դրժեր թիւին են պատկանում: Բայց ինչ է կարգում ինտելիգենցիան: Ամեն տարի լոյս է տեսնում հազար քանակութեամբ գրական միջակ ապրանք, որ ինքն ըստ ինքեան մի առանձին բան չէ ներկայացնում, բայց նրանից, որ գրգռում է ընթերցողին, չլուծւում է նրա հակումները, մի խոսքով «թեթեւ եւ հանճար չէ». ահա այդ ապրանքն են կլանում: Իսկ հրապարակով ասում են, որ մայրենի գրականութեան մէջ ոչինչ չը կայ, պահանջում են մայրենի հանճարներ: Մենք, ի հարկէ, չենք ուզում ասել, թէ վրաց կամ հայոց գրականութիւնը հաւասար է մի եւրօպական ազգի գրականութեան: Անստուծիւն էլ կը լինէր այդպիսի համեմատութիւն գնելը. վրացին, հայը երէկ, անցեալ օրը դուրս եկան ասիական բռնակալութեան լուծի տակից, երէկ, անցեալ օրը սկսեցին գրել, ստեղծագործել. նրանք դեռ երկխայտութեան առաջին թոյլ քայլերն են անում, ուզում են առաջ գնալ, ուզում են բախտաւոր լինել գրական ասպարէզում: Ուրեմն ամբողջ յոյժ ապագայի վրա է. իսկ ապագան ճիշտ որ շատ երկբայական է. եւ գրա պատմաբան այն է, որ փոխանակ աշխատելու, առաջ գնալու տենչանքով սողորված ինտելիգենցիայի, մենք, հայերս եւ վրացիները, ունենք մի թուլամորթ, լավան ինտելիգենցիա, որ չէ վարում, բայց հնձել է ուզում, քրտինք չէ թափում եւ զարմանում է, որ պտուղներ չեն ծնվում: «Ոչինչ չի դուրս գալ», ահա այդ ինտելիգենցիայի հաւատամբը: Այսպէս է վրաց ինտելիգենցիայի մեծամասն-

ութիւնը: Այսպէս է եւ հայ ինտելիգենցիան: Միմեանց չը նախանձվենք: Բայց վրացիների մէջ կայ ինտելիգենցիայի մի մաս էլ, «չինգո-յական» մասը, որ գտել է բոլոր ցուների դարձանք. դա հայերի դէմ կատաղի թշնամութիւն յարուցանելն է: «Մուրճի» այն յօդուածի մէջ զուրկ կը գտնէք փայլուն գոհարներ, «չինգո-յական» մամուլից հանած: Մենք արդէն խօսել ենք զրանց մասին: Նորից խօսել չարժէ...

ՌՈՒՍԱՑ ԹԱՏՐՈՆ

Զօրեքաթթի, յունիսի 20-ին, Պրավդինի գերաստանական խումբը ներկայացրեց Նեվիտի-նի «Մանկութեան բարեկամներ» (Дружба детства) պիէսը հինգ գործողութեամբ:

Այդ պիէսի մէջ մեծ հասարակական գաղափար էր կայ: Նրա գլխավոր միտքն այն է, թէ մանկութեան բարեկամները կարող են ապագայում միմեանց նման չը լինել եւ միմեանց դաւաճանել. մի միտք, որ հազար անգամ ծածկված է: Սակայն պիէսը զուրկ չէ բեմական արժանաւորութիւններից եւ հանդիսականները մի անգամ եւս ներկայ են լինում այն չար գործերին, որ կատարվում են աշխարհում «բարեկամ» եւ «քնկիր» պատրուակի տակ: Երկու միմեանց սիրող նախկին բարեկամներ իրից մէկը Գրիգորի (Իլիինսկի), միւսը Կուրբատսկի (Պուգոլեւ) գնացել են տարբեր ճանապարհներով: Առաջինը պահել է իրան բարոյապէս անկաշտ եւ միտքով է չքաւոր, միւսը յարմարվել է գործնական կեանքի թելադրութիւններին եւ ձեռք է բերել որոշ դիք եւ կարողութիւն: Կուրբատսկի, որ գրաւել է մի հարուստ այրի կնոջ սիրտը եւ խոստանալով պսակվել վայելում է նրա մտերմութիւնը, չէ քաշվում մի վտանգաւոր ու կեղտոտ խաղ խաղաղուց եւ ճարպկութեամբ խլում է իր ընկերոջից նրա ազգականուհուն (Եւրօլիինսկա), սկսելով նրա հետ սիրային յարաբերութիւններ: Դրաման վերջանում է մեծամարտութեամբ, որի ժամանակ միմեանց է կուրբատսկի: Սակայն այդ մահով ոչ մի բան չէ գրաւվում, որովհետեւ գործած չարութիւնները անջնջիկ հետքեր են թողել:

Դրամայի ներկայացումը աղոյ էր: Իլիինսկի կարողացաւ հանդէս բերել չիտակ երիտասարդի տիպը նրա աշխուռ ոգով եւ անկեղծ ցատկով: Եւրօլիինսկա ներկայացրեց մի բարի, հեզ, բայց կրաւորական բնաւորութեամբ օրիորդ, որ խաղալիք է դարձել ձախող հանգամանքների եւ կրում է բազմաթիւ տանջանքներ: Պուգոլեւ վերկայացրեց խաղաղ եւ ճարպիկ ու յանդուգն երիտասարդի տիպը: Իլիինսկի, որի բնեկեցիկն էր այդ օրը, ստացաւ մի մեծ փունջ:

Ք.

ՆԱՄԱԿ ԵՎԱՏԵՐԻՆՕՒՄԻՑԻՑ

Յունիսի 10-ին

Իմ առաջին նամակը այստեղից (տես Մշակ № 30, 1901 թ.) բաւական բարկացրեց տեղիս սպորտիստ Զանազան անկիւններում եւ «սալոններում» սկսեցին օղակն քարկոծում եւ հայհոյանք անեղեցիկ թղթակցի դէմ, որ համարձակվել էր հրապարակ հանել «տեսային աղբը» եւ անհանգստացնել քաղաքի ներքին խղճով: Եւրօլիինսկա, որոնք չեն ուզում որ եւ է կապ հաստատել իրանց մայրենի գործերի հետ, համարելով այդ անտեղի ժամանակահատվածի եւ ցնդանքների երեւակայութեան ծնունդ, զուրկ որ եւ է իրականութիւնից եւ նշանակութիւնից, ի հարկէ, նրանց ստամոքսի ու գրպանների տեսակէտից:

Շատ դժուար է լինել թերթի թղթակցի եւ մանաւանդ հայ թերթի: Եթէ թշնամիներ չունենէք, անպատճառ կունենաք, ի հարկէ, երբ ուզենաք ճշմարտութիւնը մերկացնել. մարդիկ չեն սիրում չիտակ բան լսել, թթու բան է: Բայց փորձեցէք կեղծել, գնալ ձեր խղճի դէմ եւ ստույգութիւնը, լրբութիւնը եւ աւագակութիւնը փառաբանել, ամենքը յարգանք ցոյց կը տան, որովհետեւ դուք չէք կաշկած վերցրել: Վայը տարել է նրան, ով կախումն ունենալով աղանքից, համարձակվի բան գրել «զագէթութեամբ» եւ այն էլ հակառակ նրանց ուղղութեան. անպատճառ կը խեղդեն, գոնէ նիւթ պէս այն տեղը կը հասցնեն, որ մարդ ամեն ինչ կը մոռանայ: Բաղդից ոչ մի կապ ու կախում չունենալ Զիմզիմալիցից, ուստի վստահօրէն կարող եմ մերկայանել նրանց իսկական պատկերը: Մի եւ նոյն ժամանակ զարմանում եմ, որ այդ պարոնները այնքան կատաղած են իմ դէմ, եւ սուտ բան գրած չեն եւ ոչ էլ այն-

քան շատ. կարողացել եմ միայն նրանց «քաշարժութեան» մի հազարերորդը ընթերցանութեան նիւթ դարձնել: Այսուհետեւ, խոստման համաձայն, կաշխատեմ աւելի ընդարձակօրէն ծանօթացնել Մշակին ընթերցողներին մեր քաղաքի հայերի հետ եւ եթէ ժամանակ ներէ, մի փոքր էլ տեղեկութիւն կը տամ չըրկայի դիւղերի (ոս ս ստանիցաների) հայերի մասին, որոնք նոյնպէս հետաքրքիր տարր են կազմում, աչքի առաջ ունենալով նրանց խաղաղած գերը ուսու գիւղացիների մէջ:

Արդէն գրել եմ, որ մեր բուրժուայի ճշ մի հակում չեն ցոյց տալիս հայ կեանքի եւ գրականութեան հետ ծանօթանալու, կարծես հայութիւնը նրանց համար խորթ-մայր է. ցուալին այն է, որ այդ դասակարգի նոր սերունդն էլ գնում է հնի շաւղով: Բայց այդպէս չեն նրանք օտարի արտաքինը ընդօրինակելու մէջ: Բոլորն էլ, առանց բացառութեան, կապկանման հետուում են մօղային, ամեն տարի գնում են թմբած ուղեղները «թարմացնելու» կովկասեան հանքային ջրերը, ընկնում են մայրաքաղաքները եւ երբեմն նոյն իսկ արտասահման, որպէս զի Կրիլովի ճանճի նման հնարաւորութիւն ունենան ասել «Я мы пахали» Օրիորդները հօ գնում են փեսայ որսալու եւ նոր տարագի շորեր ձեռք բերելու, իսկ երիտասարդները «եմար» եւ «Օմօնը» ողջունելու: Բաղաճումս էլ ոչ օքի հետ, ինչպէս ասում են, «գնալ գալ» չունեն. եթէ, ի հարկէ, դուք ունենէք նրանց կաւորութեան հաւասարը կամ աւելին, այն ժամանակ նրանք ձեռք հետ ծանօթութիւն կը պահանջեն, իսկ եթէ ոչ, հետեւից քիչները կը բարձրացնեն, որ յանկարծ չը օխավիք եւ չը ողջունէք:

Նրանց կեանքը սահմանափակ է: Առաւօտեանից մինչեւ երեկոյ ուտել, խնել եւ հագնվել (օրը մի քանի անգամ), երբեմն երեւալ փողոցում առոյգ ծոցոցներով, սրբնայն անցնել եւ եթէ կառքի տակ մարդ ընկնի, ուշադրութիւն չը դարձնել պատահարի վրա, այլ քելլ առաջ, իսկ երբեմն, երբ վարմունքը չափից դուրս զազրելի է, ձեռի համար ուշափափել, որպէս զի ժողովուրդը տեսնէ թէ՛ որքան ցուալն է պատահարի առիթով: Եթէ փողոցում պատահէ, որ մեր զԱՅՏԻ-արիւստօկրատ օրիորդներից մէկը սրան-նրան լեզու ցոյց տայ, խնդրեմ չը զարմանաք, դա էլ մեզ մօտ ընդունված է. թող օտարները չասեն, որ մենք վայրենի եւ անկիրթ ենք, այլ բոլորն էլ իմանան, որ մենք «լիբերալներ» ենք պատրաստել կեանքի համար եւ ամբթխածութիւնը, որ յատկանշի է հայ ազգկան, մեզ համար գոյութիւն չունի, մերոնք միջնակարգ կրթութիւն են ստացել: Օրիորդներին (խօսքս բուրժուայի մասին է) գործի մի հրաւիրէք, անօգուտ կանցնի ձեր ջանքը, եթէ առաջուց չը դրուատէք նրանց նախկին չեղած գործունէութիւնը եւ չը թափէք «կօմպլիմենտներ» նրանց գեղեցկութեան ու նրա կազմութեան մասին:

Գուցէ մէկը առարկէ, թէ այդ ինչպէս է, որ Եւրօլիինսկա 500 ռուբլի հաւաքել Ախալքալաքի սովետների համար. այն, հաւաքեցին, բայց դրանք նախ՝ այդպէս ասած, «գուռեցի» են (կովկասցիներ), եւ երկրորդ՝ բուրժուայի դասակարգից չեն:

«Դուռեցի»-ների մասին եւս դեռ առիթ կու-նենամ խօսելու, այժմ խօսքս միայն տեղացիների մասին է: Գաղաճումս կարելի է մօտ 20 հայ օրիորդ գտնել, որոնք տեղական գիմնազիան են աւարտել, իսկ ինչ են անում, դա արդէն ուրիշ հարց է: Մի քանիսը միայն պարագում են դասերով եւ այդպիսով պահում են ամբողջ ընտանիքներ, իսկ մեծ մասը միմիայն հաղնվում ետեւից է ընկած եւ ոչ մի պարենիկոյթ չէ փախցնում, այն էլ երբ երեկոյցները լինում են հասարակական ժողովարանում, ուր անդամների մեծամասնութիւնը հայեր են: Այդ օրիորդները, աւարտելով գիմնազիան, աշխատում են մոռանալ միմեանց եւ չը պէտք է զարմանալ, եթէ մի կամ երկու տարի առաջ միմային աւարտած օրիորդները, որոնք մի ժամանակ միասին տարիներ են անցկացրել, այժմ փողոցում պատահելիս իրար չեն ուզում ճանաչել եւ նոյն իսկ չեն էլ բարեւում: Իսկ մեծ ծառան աղջիկը, եթէ մօր հետ գնալիս, համարձակվի իր նախկին դասընկերուհուն բարեւել, մայրը կը սաստի, որ նա չը մոռանայ, որ ինքը ամեն մէկին չէ կարող բարեւել, քանի որ «այսինչի» աղջիկն է: Ահա անային եւ դպրոցական կրթութեան պտուղները: Այս է մեր հայ կեանքը:

Նուսէ

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Յունիսի 10-ին

«Մշակին» 115 համարում գետնոված էր պ. Արցախեցու մի յօդուածը, որի մէջ նա խօսում է ընկալական դպրոցի շինութեան մասին եւ խօսք է բանում, ի միջի այլոց, թեմական դպրոցի՝ իմ հայր Յ. Ղոնդազազեանի եւ Մ. Ղարաբեկեանի կապալառութեամբ կառուցված շինութեան վերաբերմամբ: Թղթակցը մեղադրելով վերջիններին անբարեխիղճ վերաբերութեան մէջ դէպի այդ հասարակական ձեռնարկութիւնը, աւելացնում է. «Մարդ երկրորդ է մտնում թեմական դպրոցի արտաքուստ գեղեցիկ շինութիւնը, եւ եթէ նրա հիմքը դրված չը լինէր քարերի վրա, այսօր նա փլված կը լինէր»:

Զարմանալիս այն է, որ դպրոցի շինութիւնը վերջանալուց յետոյ կապալառուները չարժանացան առանձին նկատողութիւնների եւ մեղադրանքների իրանց «անբարեխիղճ» վերաբերմունքի համար դէպի վերջացրած գործը, չը նայած որ վերջացրած օրից անցել է արդէն 3 տարի եւ մեղադրող ձայնը սկսեց խօսել միայն այն ժամանակ, երբ յայտնի եղաւ, որ պ. Արաքիւնիանը հեռացնում է կապալառու Աւագ Մահմետ-Յակովբեանին, յանձնելով դպրոցի շինութիւնը Ղոնդազազեանին եւ Ղարաբեկեանին: Արդեօք ինչու մեր կապալառու քաղաքացիները, աչքի առնելով շինութեան խախտու դրութիւնը, վստահ չէին երթարկում իրանց օրիորդների կեանքը, թոյլ տալով ստանալիս խրախուժ նրանց յաճախել նորակառուց դպրոցը: Հարկ չը կայ ապացուցանելու, որ այդ ձայնը անհիմն են ու ներկայացնում են լոկ չարակամութեան արդիւնք:

Եւ չեմ յանձն անում հերքել կապալառուների վրա բարդված այն մեղադրանքը եւ դա վեր էլ է իմ ոյծից, որովհետեւ դրա համար հակաւոր է քակել ամբողջ շինութիւնը, զինել նրա հիմքը ու ցոյց տալ, որ նա չինված չէ ամբողջապէս քարերի վրա, ինչպէս պնդում է պ. յօդուածագիրը: Եւ վերջապէս յայտնի է, որ դպրոցի կառուցումը կատարվում էր տեղիկ նախկին քաղաքային ճարտարապետ պ. իւր-չենկօի եւ յատուկ մասնագիտովի անմիջական հսկողութեան տակ եւ այդ մասնագիտովի, որը կազմված էր առաջնորդից ու հոգաբարձուներից, հսկում էր ու հաւանութիւն էր տալիս շինութեան ընդ որ անհրաժեշտ միջոցներին: Մինչեւ մասնագիտովի չէր տալիս իր հաւանութիւնը ամեն մի 1—2 արշ. բարձրացրած պատի համար, կապալառուները չունէին իրաւունք շարունակել գործը:

Հետեւապէս հասարակութեան մեղադրանքը պիտի ծանարանայ ամբողջովին ճարտարապետի ու մասնագիտովի վրա եւ ոչ կապալառուների վրան, որոնք ճշմութեամբ կատարել են իրանց թելադրած պանը, համեմատ կազմած նախահաշիւի: Բարդիվ գուր տեղից մեղադրանքներ մարդու վրա եւ քանդել հասարակութեան հաւատը դէպի նա, դա տեղի բան է: Այդպիսի չարախօսութիւններով, պարոններ, խանգարած էք միայն պ. Արաքիւնիանի բարի նը-պատակի իրագործվելը, մի նպատակի, որը այնքան էական նշանակութիւն ունի քաղաքի մատաղ սերունդի կրթութեան գործում:

Ուս. Մ. Ղոնդազազեան

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Բազուի մեր թղթակցից հեռագրում է մեզ հետեւեալը. «Զը նայելով այն բանին, որ դու-ման ժառանգաւ տալ ինժեներ Լինդլէյին անհրաժեշտ գումար հողի տակ գտնվող ջուրը հետազօտելու համար, Բազուի ֆիլիսոփայ թաղիկ իմանալով այդ բանը, առաջարկեց փորձական ջրհորներ փորելու Բազուի համար իր հաշուով, յատկացնելով այդ գործին մինչեւ երեսուն հազար ռուբլի»:

Կովկասեան ուսումնարանական չըմանի հրապարակված հաւելից անցեալ տարվայ համար երեւում է, որ այն դպրոցների թիւը, որոնց մէջ դաստառութիւնը կատարվում է բացառապէս պետական լեզուով, 1406 է, կամ 86,70%, իսկ այն դպրոցների թիւը, որոնց մէջ դաստառութիւնը կատարվում է ուսուց լեզուով տեղական լեզուների մասնակցութեամբ, կամ ընդհանրապէս—215 է, իսկ բացառապէս տեղական լեզուներով դպրոցներ ներկայումս չը կան:

Այսօր, յունիսի 22-ին, Արեւունական թատրոնում նշանակված է տաղանդաւոր դերասանուհի Եւրօլիինսկայի բենեֆիտը: Ներկայացնելու են Օստրովսկու «ամենահետաքրքիր պիէս»-ներից մէկը—«Вѣщныя дѣтны»: Այսուհետեւ Մօսկվայի դերասանների խումբը տալու է միայն երկու-երեք ներկայացում:

Կանաչը մի նոր շնորհ ստացան կառավարութիւնից: Մինչեւ այժմ Ֆինլանդիայում կանաչը համալսարան մտնելուց առաջ պէտք է խնդրէ տալին, որպէս զի նրանց թոյլ տրվէր

Электротечатня Грузинск. Т-ва, Большая-Ваньская ул., № 72.